

LES RÀDIOS CATÒLIQUES I ECUMÈNIQUES A L'EUROPA LLATINA

JOSEP CASELLAS I MATAS

(Resum de la tesi doctoral elaborada sota la direcció
del Dr. Llorenç Gomis)

De tots els mitjans de comunicació social, la ràdio és probablement el que ha gaudit, històricament d'una simpatia més gran per part de l'Església catòlica, i també de les altres esglésies cristianes.

Als primers anys de la radiodifusió eren freqüents les retransmissions de misses, sermons i d'altres cerimònies religioses. A Itàlia eren ben conegudes les intervencions radiofòniques del franciscà Vittorino Facchinetti, a Radio Milano, emissora inaugurada l'any 1925; de Gicondo Fino, a Radio Torino; i del pare Teodosio Panario, a Radio Gènova. A França, el primer sermó emès per ràdio París va ser fet el dia 2 de gener de 1927. Altres països europeus, com Alemanya i Txèquia, també seguien, a finals dels anys vint, la pràctica de retransmetre oficis litúrgics.

A Europa, un dels països pioners en matèria de ràdios catòliques va ser Holanda, on durant els anys vint ja funcionava una emissora, la *Katholieke Radio Omroep*. Però la ràdio catòlica més emblemàtica va brollar del centre del món catòlic per impuls del papa Pius XI, que va crear amb la col·laboració de Guglielmo Marconi, l'any 1931, una emissora al mateix recinte del Vaticà. Aquell mateix any naixia a Quito, en l'àmbit del protestantisme, *La Voz de los Andes* que, juntament amb *Ràdio Transmundial*, creada l'any 1954, és l'emissora protestant més potent del món.

La implicació personal de Pius XI en un projecte radiofònic al servei de l'Església catòlica va esdevenir un estímul per a la creació d'altres emissores amb aquesta mateixa finalitat a diversos indrets del món. Però aquestes emissores no van seguir el patró de Ràdio Vaticà en cap dels dos sentits d'aquesta paraula: en el de model i en el de comandament, ja que els responsables dels nous projectes eren gelosos de la seva autonomia i tenien la voluntat d'establir, en funció dels seus criteris, les seves pròpies estratègies programàtiques.

Portugal, Espanya, Itàlia i França

A part de Ràdio Vaticà, en el context de l'Europa llatina Portugal va ser el primer país on els catòlics van posar en funcionament una emissora: Ràdio Renascença, creada l'any 1937. A més de l'estímul que els venia de Roma i d'altres països on ja s'havien iniciat experiències radiofòniques vinculades a l'Església catòlica, un altre factor va contribuir a la demanda de creació d'una ràdio catòlica: la insatisfacció d'amplis sectors del catolicisme portuguès davant el poc temps que l'Emissora Nacional atorgava als programes religiosos regulars, i davant el fet que aquesta programació religiosa era criticada pel seu enfocament purament cultural, sense cap preocupació pastoral. Cal esmentar també altres factors favorables: el suport decidit del cardenal Cerejeira, *patriarca de Lisboa*; la figura carismàtica de *Manuel Lopes da Cruz*; i, finalment, però no per això menys important, les facilitats concedides pel règim dictatorial d'Oliveira Salazar.

Ràdio Renascença va protagonitzar diversos episodis en el període de la Revolució dels clavells (1994-95). La difusió d'una cançó prohibida de José Alfonso va marcar l'inici de la revolució. Posteriorment els estudis de Ràdio Renascença a Lisboa van ser ocupats per les forces revolucionàries i, finalment, retornats a l'Església catòlica, que a partir de l'any 1976 va iniciar una nova etapa de la vida de l'emissora, que s'ha prolongat fins als temps actuals.

A Espanya van començar a sorgir entorn de 1950 les primeres *Estacions Audiodifusores d'Acció Catòlica*, d'àmbit parroquial, que no eren res més que uns incipients estudis de ràdio amb uns altaveus, posats en funcionament gràcies a la inquietud pastoral de capellans i d'alguns militants de l'Acció Catòlica. Posteriorment, aquestes Estacions Audiodifusores van esdevenir emissores parroquials. En el període comprès entre els anys 1959 i 1965 es van crear, a partir d'aquesta realitat prèviament existent, les emissores que configurarien el que és actualment la Cadena COPE. Dos fets han marcat l'evolució de la Cadena COPE: la conversió, a finals dels anys setanta, de la Cadena en una societat anònima; i la incorporació, durant els anys vuitanta i a començaments dels noranta, de presentadors estrella, com Luis del Olmo, Encarna Sánchez, Antonio Herrero, José María García, i Luis Herrero. D'altra banda, cal esperar la dècada dels anys noranta per trobar a Espanya noves emissores de titularitat eclesiàstica: Radio Santa María, de Toledo (1993); Radio Luz, de València, i Ràdio Estel, de Barcelona— impulsada pel cardenal Narcís Jubany— ambdues creades l'any 1994; i Onda San Pablo, de Sevilla, i Ràdio Principat, d'Urgell, que van iniciar les seves emissions de proves l'any 1996.

A Itàlia les ràdios catòliques es trobaven entre les primeres ràdios lliures. Van ser, doncs, a l'avantguarda de la lluita pel trencament del monopoli

estatal en matèria de radiodifusió Les emissores adherides als principis socials del cristianisme van aplegar-se, l'any 1981, en el Consorzio Radiotelevisioni Libere Locali (Co.ra.l.lo), al qual es van incorporar posteriorment les televisions catòliques.

Per la dimensió i transcendència que ha anat adquirint progressivament s'ha de destacar l'existència de Radio María, creada a Erba, al nord d'Itàlia, l'any 1982 per Mario Galbiati. De ràdio parroquial va convertir-se en emissora de dimensió nacional, amb 1.800.000 oients a tot Itàlia, xifra que l'ha introduïda en el *top ten* o en les deu ràdios més escoltades del país. Aquesta emissora s'ha anat escampant arreu del món. Polònia va ser el segon país —després d'Itàlia— que va aconseguir cobrir totalment. També és present a diversos països dels continents africà i americà. Els seus dirigents tenen el projecte d'oferir al Papa amb motiu del Jubileu de l'any 2.000 cinquanta Radio María —una per país— en aquests tres continents: Europa, Amèrica i Àfrica.

D'Itàlia cal destacar també les ràdios que formen part del *Circuito Marconi* que gira entorn de *NovaradioA* de Milà, i que representa una realitat alternativa a Radio María, més vinculada a les diòcesis respectives i amb una més gran obertura cap a una programació generalista i una temàtica social.

Contràriament al que va produir-se a Itàlia, a França les ràdios catòliques i ecumèniques sorgeixen després de la supressió del monopoli. Cronològicament la primera emissora catòlica és Radio Notre-Dame, creada l'any 1981 a París sota els auspicis del cardenal Lustiger. La segona neix a Lió i té un caràcter ecumènic, ja que a més de l'Església catòlica és impulsada per les esglésies apostòlica armènia, reformada i luterana: rep en un primer moment el nom de *Radio Fourvière* i, des de 1995, aquesta emissora i 36 més de França i de Bèlgica constitueixen una xarxa amb el nom de *Rádios Chrètiennes en France (RCF)*. D'altra banda, Radio Notre-Dame va elaborar per les mateixes dates un projecte alternatiu, anomenat *Communauté Francophone de Rádios Chrètiennes (COFRAC)* que formen l'emissora parisenca, cinc emissores franceses més, i la libanesa *Rádio Mahabba*.

Tres tipus ideals

En els quatre països de l'Europa llatina (França, Itàlia, Portugal i Espanya, juntament amb l'Estat del Vaticà) hi ha també altres emissores catòliques o ecumèniques de caràcter local, generalment independents o formant xarxes o cadenes regionals. En total poden comptabilitzar-se 542 emissores catòliques i ecumèniques. També cal esmentar, dins el marc

més general de les ràdios cristianes, la presència de diverses ràdios de titularitat protestant que, sumades a les anteriors, faria augmentar fins a sis-centes les emissores de titularitat eclesiàstica a l'Europa llatina.

La gran diversitat, i fins i tot disparitat, que s'observa en molts aspectes històrics, i d'organització i de funcionament de les ràdios catòliques i ecumèniques d'Europa llatina, no impedeix l'elaboració d'una tipologia. Els indicis per establir-la són els següents: el format, els continguts principals, la cobertura, el personal, el mode de finançament, el magisteri de referència i la cultura que promou cada ràdio. Poden distingir-se tres tipus ideals de ràdios catòliques o ecumèniques: la piadosa, la identitària i la fronterera.

La ràdio piadosa es caracteritza pel fet que dedica una gran part de la seva programació a actes de pietat (retransmissions litúrgiques) i perquè té com a objectiu no sols fomentar la devoció a les coses santes sinó també fonamentar— la, especialment mitjançant programes catequístics. De les ràdios actualment existents, la que més s'acosta a aquest tipus ideal és, sens dubte, la italiana Radio Maria.

La ràdio identitària es proposa reforçar el sentit de pertinença a una comunitat unida per unes mateixes conviccions religioses. Assumeix la tradició cristiana i mira d'actualitzar-la en el context dels corrents de pensament vigents. Mentre la ràdio piadosa es basa en el culte, la identitària insisteix en la cultura i elabora i difon uns elements culturals que requereixen, per ser captats, una certa iniciació per part de l'oient. La religió —sobretot en forma de programes de tipus magazín—, la música i la informació són els macrogèneres principals en la graella de programació d'aquestes ràdios. La que més s'aproxima a aquest model és Radio Notre-Dame de París.

La ràdio fronterera se situa en la plaça pública o àgora d'una societat determinada i es proposa aportar-hi la doctrina de l'Església. Intenta captar els signes dels temps i interpretar-los a la llum de l'Evangelí. Cinc grans macrogèneres es reparteixen, d'una manera força equilibrada, el contingut programàtic d'aquest tipus ideal: la informació, l'entreteniment, la música, l'esport i la participació. Aquest tipus ideal comporta una relació dialèctica entre la ràdio i la cultura popular: d'acceptació, per una banda, atesa la voluntat d'adaptar-se als gustos i preferències de l'audiència per atènyer el gran públic; i de crítica o transformació des de l'horitzó que assenyalen els valors de l'humanisme cristià que són a l'origen de la mateixa raó de ser de la ràdio. La ràdio que es pot identificar més amb aquest tipus ideal és la portuguesa Rádio Renascença.

Cap d'aquests tres tipus ideals no es dona en estat pur en una determinada emissora o cadena, sinó que generalment totes participen d'elements

de diversos tipus ideals, encara que hi predominin els elements d'un d'ells. També és possible que una ràdio s'hagi aproximat a diferents models o tipus ideals en diferents moments de la seva història.

La ràdio catòlica i ecumènica al llindar del segle XXI

L'ecosistema comunicatiu fortament competitiu en el qual es mouen les ràdios catòliques i ecumèniques d'Europa llatina, juntament amb la voluntat manifestada pels dirigents d'aquestes ràdios de preservar alhora la identitat cristiana i la rellevància social, ha propiciat l'endegament d'unes estratègies de col·laboració entre emissores. Aquesta col·laboració s'ha concretat en forma de cadenes o de cooperatives que segueixen el sistema de la *syndication*. A més de l'establiment d'acords entre ràdios, s'observa també una tendència creixent a formar grans grups multimèdia catòlics que integren premsa escrita, ràdios i televisions catòliques, així com departaments de comunicació d'Universitats catòliques. L'exemple de Portugal és paradigmàtic, amb la creació, l'any 1994, de la NOVA (Federació dels mitjans de comunicació social d'inspiració cristiana).

Un punt clau per garantir el manteniment de la identitat cristiana d'una ràdio és l'existència, dins la seva estructura organitzativa, del funcionament eficaç d'organismes de control programàtic. És remarcable el cas de la xarxa ecumènica *Rádios Chrétiennes en France (RCF)*, que disposa d'un Consell d'Orientació encarregat de decidir les grans orientacions pastorals de la cadena. Aquest Consell té poder de veto sobre el Consell d'Administració i està format pels bisbes diocesans dels quals depenen les ràdios de la cadena, i cinc membres més: un representant de l'Església apostòlica armènia, un altre de l'Església reformada, i un tercer de l'Església luterana, juntament amb dos experts en ecumenisme. Al pol oposat hi ha el cas de la COPE, que tenia dins el seu organigrama un Consell Doctrinal, el qual va ser dissolt a finals dels anys vuitanta i no ha estat substituït, sinó que simplement les seves funcions han estat transferides al Consell d'Administració. L'operació ha deixat via lliure al control de l'emissora per part dels professionals estrella que els dirigents han contractat.

Quan els organismes de control són inexistents o ineficaços hi ha un alt grau de probabilitats que una ràdio catòlica o ecumènica realitzi una funció ideològica de tipus polític o religiós. Tant en un cas com en l'altre, es tracta d'una funció no latent, en el sentit en què Robert K. Merton utilitza aquesta expressió: funcions no buscades ni reconegudes pels participants en un sistema. La funció ideològica de tipus polític pot revestir la forma de legitimitació d'un poder polític —del govern o de l'oposició—. Quan aquesta legitimitació o deslegitimació esdevé predominant, la missió religiosa queda dis-

torsionada i, de fet, la ràdio esdevé un agent de propaganda política, sovint amb un pacte tàcit de no-agressió a l'Església catòlica. L'evolució que ha seguit la COPE d'ençà de l'any 1992 reflecteix, almenys en part, el procés de transformació d'una ràdio religiosa a una ràdio que realitza una funció ideològica de tipus polític.

La funció ideològica de tipus religiós es produeix quan es presenta una cosmovisió en clau cristiana que de fet és particular sota el signe de la universalitat i, per aquest camí, es deslegitimen altres cosmovisions mantingudes per grups de persones que professen la mateixa fe religiosa. Un exemple de ràdio catòlica o ecumènica propensa a complir una funció ideològica de tipus religiós el trobem en la italiana Radio Maria que privilegia una visió del cristianisme basada en la pregària fins al punt de deslegitimar altres visions, com la que proposa la teologia de l'alliberament.

Suport de les administracions públiques

Les ràdios catòliques i ecumèniques actuals responen, per una banda, a una expectativa no prou satisfeta present en l'audiència potencial i, per una altra banda, a la voluntat de determinats cercles eclesials, jeràrquics o propers a la jerarquia, d'utilitzar aquest mitjà de comunicació dins el marc i els objectius de la seva política de comunicació institucional.

Aquestes ràdios contribueixen en bona mesura a garantir una de les característiques del concepte de servei públic que les ràdios que s'hi acullen han anat abandonant o deixant en segon terme: la de l'atenció a les minories. A més, moltes d'aquestes emissores i cadenes comparteixen alguns dels trets definidors de les ràdios de servei públic: la universalitat en el servei, la diversitat, la independència editorial, la responsabilitat social, la identitat i la qualitat cultural, i el seu caràcter no lucratiu.

Per totes aquestes raons, i fonamentalment pel fet de ser institucions que expressen i reforcen el pluralisme social, que és un dels valors reconeguts per tots els sistemes democràtics, les emissores i cadenes catòliques i ecumèniques representen una riquesa que cal preservar. La seva continuïtat, i el naixement d'algunes més, no depèn únicament de les pròpies institucions eclesials, sinó també de l'administració pública dels diferents països. És digne d'imitació i d'aprofundiment la pràctica establerta i consolidada en el sistema audiovisual francès, consistent a destinar, mitjançant *el Fonds de soutien à l'expression radiophonique (FSER)*, diners provinents dels beneficis de les ràdios comercials a les comunitàries i a les que s'acullen a la llei 1901 d'associacions sense finalitat lucratiua, entre les quals es troben les ràdios catòliques i ecumèniques d'aquell país.

En una intervenció en una jornada de treball celebrada a mitjan d'abril a París, organitzada per l'Associació francesa de periodistes d'informació religiosa, Dominique Wolton alertava del perill que suposaria reservar la informació religiosa als mitjans de comunicació temàtics o especialitzats i afirmava que aquesta informació havia de ser tractada en els mitjans de comunicació de caràcter generalista. «És una batalla que cal lliurar a nivell d'Europa», deia Wolton. Un combat en el qual són convidades a intervenir totes les ràdios generalistes, tant si són de titularitat eclesiàstica com si els titulars no tenen cap lligam amb cap Església cristiana.